

Соціалістична індустріалізація

На початку 30-х рр. прискорення економічного розвитку, створення новітніх галузей промисловості, модернізація сільського господарства, всіх галузей життя були об'єктивною необхідністю, з якою в керівництві ВКП(б) погоджувались усі. Концепцію капіталістичної модернізації вчені почали розробляти в другій половині XIX ст. Теоретичні основи радянської модернізації були визначені на партійних з'їздах, конференціях, пленумах ЦК ВКП(б) наприкінці 20-х рр. Радянська модернізація полягала у прискореному проведенні трьох реформ: індустріалізації; колективізації; культурної революції.

У 1925 р. на XIV з'їзді ВКП(б) було прийнято рішення про індустріалізацію в СРСР. Процес індустріалізації в Україні в основному збігався із загальносоюзними тенденціями.

Отже, на сьогоднішньому уроці ми спробуємо розв'язати проблему:

«Індустріалізація — це об'єктивна необхідність, логічне продовження процесу, розпочатого ще при царському режимі, чи намір більшовиків через її практичне здійснення створити базу для перемоги «світової революції»?»

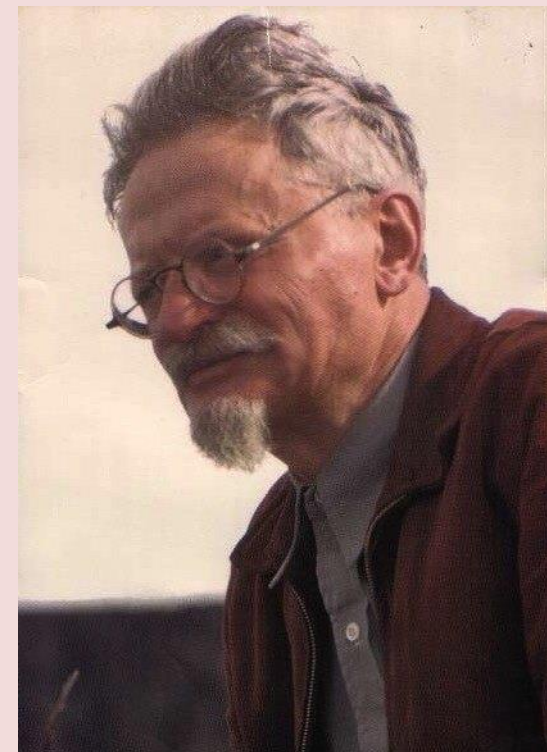

- 1. Що таке неп?**
- 2. Чим неп відрізнявся від політики "воєнного комунізму"?**
- 3. Поясніть, чому неп вважався тимчасовим відступом від генеральної лінії партії.**

Дискусією про *індустріалізацію* та програму прискорення її темпів — "надіндустріалізацію" супроводжувалася боротьба за владу, яка закінчилась тим, що опозицію на чолі з Л.Троцьким було розгромлено. Вже на XV з'їзді ВКП(б), у грудні 1927 р., було схвалено директиви першого п'ятирічного плану на 1928/29 — 1932/33 рр., які передбачали середньорічні темпи приросту промислової продукції на 16%. Як і раніше, на XIV з'їзді темпи індустріалізації передбачалося забезпечити коштом селян. Але спосіб вилучення цих коштів змінювався. Передбачалося не підвищення податків на селян, як це пропонував Л. Троцький, а встановлення завищених цін на промислові товари і зниження — на сільськогосподарську продукцію, тобто використання "ножниць цін".

П'ятирічний план було розроблено у двох варіантах — відправному і оптимальному. За оптимальним варіантом темпи індустріалізації піднялися більше, ніж на 20 %. Така політика отримала назву "сталінської індустріалізації".

Зростання тиску на селян привело до двох хлібозаготівельних криз: 1927-1928 рр. і 1928-1929 рр.

В 1928 — 1929 рр. Сталін відмовився від непу і перейшов до побудови "соціалізму в одній окремо взятій країні" шляхом форсованої індустріалізації.

У СРСР наприкінці 20-х рр. точилась гостра боротьба з питань подальшого розвитку країни. Перебуваючи географічно між відсталою Азією і розвинутою Європою, СРСР намагався підтягтися до рівня останньої. Прискорення економічного розвитку, створення нових галузей стали об'єктивною необхідністю, з якою були згодні всі. А проте на які аспекти проблеми панували розбіжні погляди? На темпи розвитку, на джерела індустріалізації, на пріоритети різких галузей народного господарства.

Один з варіантів передбачав збереження товарно-грошових основ непівської економіки і проведення плавної індустріалізації, коли темпи розвитку пов'язуються із зростанням добробуту і поступовим добровільним кооперуванням селянства. Але на противагу цьому шляху існував і другий варіант, складовою і рушійною силою якого була форсована індустріалізація з високими темпами промислового розвитку, заради чого визнавалася припустимість зниження життєвого рівня, можливість швидкого здійсненій суцільної колективізації за допомогою адміністративно-командних методів.

У 1929 р. більшовицьке керівництво на чолі з Й. Сталіним відкинуло, неп. У листопаді цього ж року в газеті «Правда» з'явилася стаття Сталіна «Рік великого перелому», в якій проголошувався курс на різке форсування індустріалізації. Було здійснено перехід до політики комуністичного штурму з примусовою продрозкладкою, заборонаю торгівлі, картковою системою для міського населення, інфляційним (надлишковим) випуском паперових грошей, експропріацією (розкуркулюванням) заможних селянських господарств і об'єднанням майже всіх інших категорій селянства в колгоспні, господарства з метою зручнішого стягування продрозкладки.

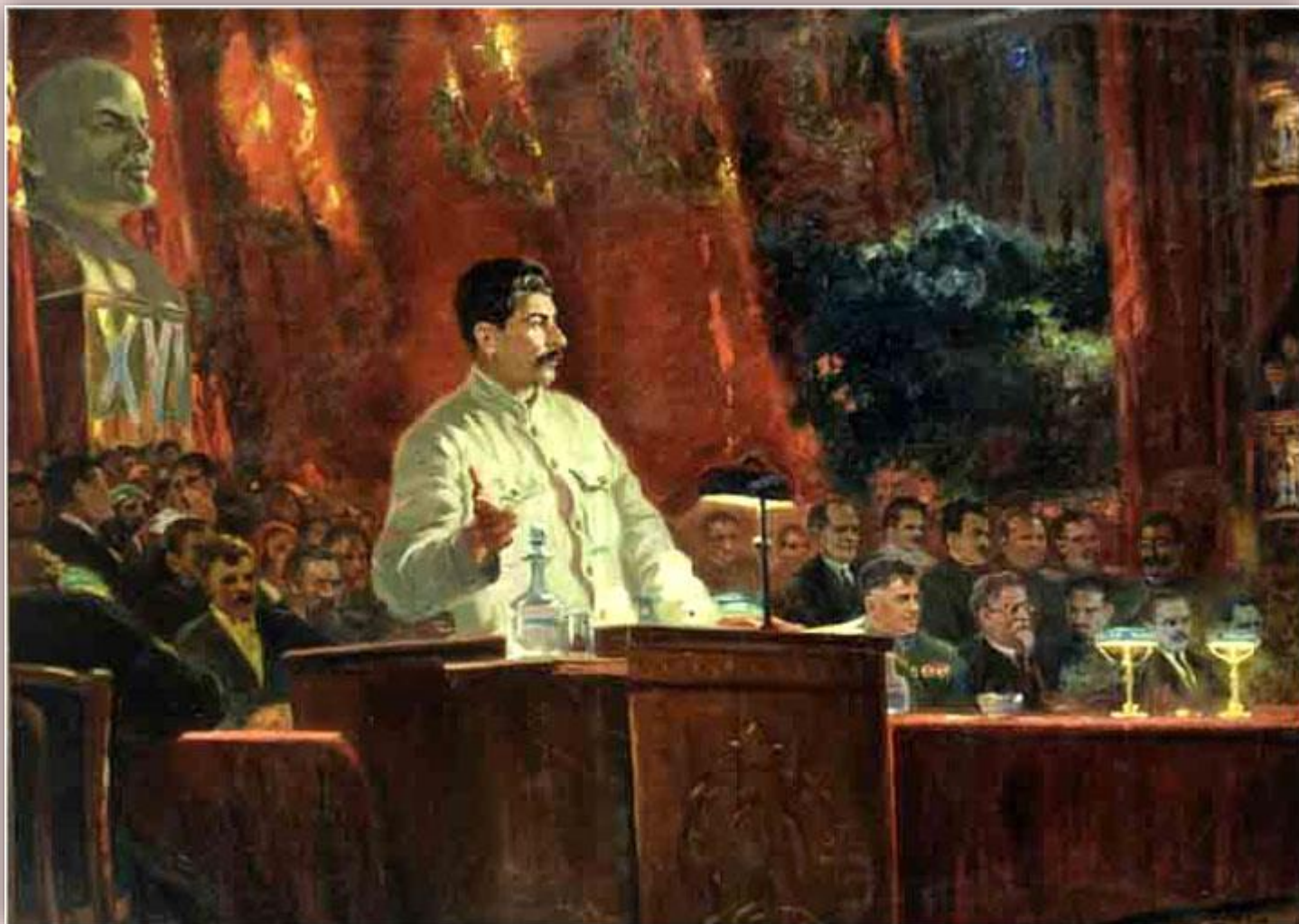
Причини згорання непу

- ❑ реформи в економіці не були доповнені реформами в політичній сфері;
- ❑ протягом 20-х рр. не сформувалися соціальні сили, які б виступили за збереження непу;
- ❑ неп заважав планам Й.Сталіна на встановлення особистої необмеженої влади: незалежними власниками в місті і на селі було важко керувати;
- ❑ низький освітній і культурний рівень населення, членів і керівників правлячої ВКП(б).

**1925 р. - XIV зїзд ВКП(б) –
оголошено першочергове завдання
розвитку економіки -
індустріалізація.**

**Вороже
«капіталістичне
оточення»**

**Причини
індустріалізації**

**Економічна
відсталість
СРСР від
зарубіжних
держав.**

**Особливості індустріалізації
в західних державах:**

- 1. Починали з легкої промисловості**
- 2. Здійснювали на протязі довгого періоду часу**
- 3. Вокористовувалися завнішні джерела:**
  - 1) Пограбування колоній,**
  - 2) Нерівноправний товарообмін з іншими державами,**
  - 3) Військові контрибуції,**
  - 4) Іноземні позики.**

Мета індустріалізації

```
graph TD; A[Мета індустріалізації] --> B[Подолання техніко-економічної відсталості]; A --> C[Досягнення техніко-економічної незалежності]; A --> D[Створення могутньої оборонної промисловості]; B --> E[Розвиток базових галузей промисловості]; C --> F[Укріплення міжнародного становища];
```

Подолання
техніко-
економічної
відсталості

Досягнення
техніко-
економічної
незалежності

Створення
могутньої
оборонної
промисловості

Розвиток базових
галузей
промисловості

Укріплення
міжнародного
становища

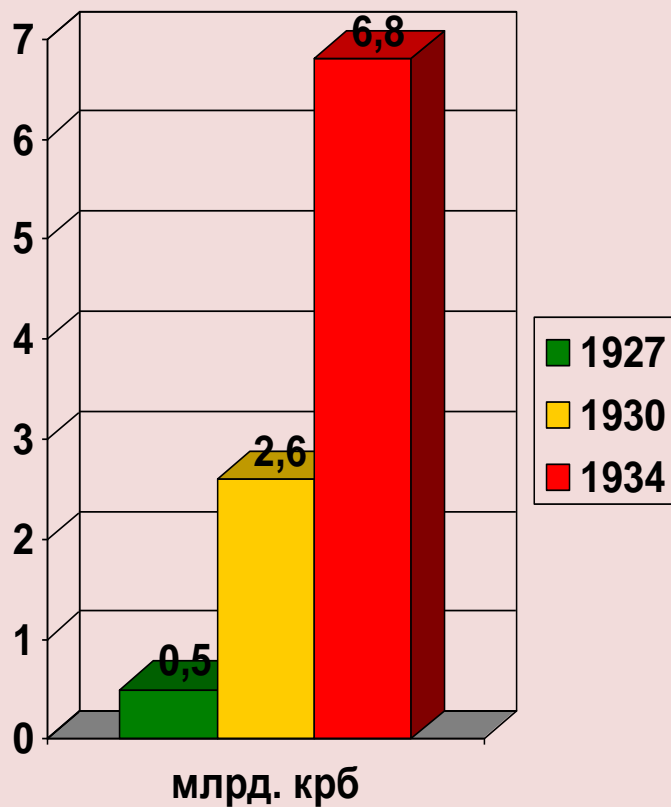
Джерела індустріалізації:

1. Податки з населення (для села — «надподаток»), постійне зростання цін на промислові товари);
2. Перекачування коштів з легкої та харчової промисловості у важку індустрію;
3. Внутрішні позики, спочатку добровільні, а згодом — примусові. (Протягом лише 1927—1929 рр. було випущено три державні позики індустріалізації, населення України підписалося на суму понад 325 млн крб.);
4. Випуск паперових грошей, не забезпечених золотом (у роки першої п'ятирічки інфляційне покриття державних потреб сягало 4 млрд. крб.);
5. Розширення продажу горілки (в 1927 р, завдяки ньому бюджет одержав понад 500 млн. крб., 1930 р. — 2,6 млрд., а 1934 р. — 6,8 млрд. крб.);
6. Збільшення вивозу за кордон лісу, хутра, хліба;
7. Режим економії (тільки протягом 2,5 року за рахунок скорочення адміністративно-управлінських витрат було заощаджено майже 65 млн. крб.);
8. Високий рівень експлуатації селянства та робітничого класу, інших верств населення, багатьох мільйонів в'язнів ГУЛАГу.

ДИНАМІКА ЗРОСТАННЯ БЮДЖЕТУ ЗА РАХУНОК ПРОДАЖУ СПИРТНИХ НАПОЇВ

“Необхідно відкинути удаваний сором й відкрито піти на максимальне збільшення виробництва горілки”.

Й.Сталін. З листа до В.Молотова (вересень 1930 року)

**В УМОВАХ НЕСТАЧІ РОБОЧОЇ
СИЛИ В ПЕРІОД
ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ ШИРОКО
ВИКОРИСТОВУВАЛАСЯ ПРАЦЯ
ЖІНОК**

ДА ЗДРАВСТВУЮТ РАВНОПРАВНЫЕ ЖЕНЩИНЫ СССР!

ТРУДОВИЙ ЕНТУЗІАЗМ СТАЄ ОДИМ ІЗ НАРІЖНИХ КАМЕНІВ ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ

ВИМОГИ ПЕРЕВИКОНУВАТИ ПЛАН СТОСУВАЛИСЯ ВСІХ ГАЛУЗЕЙ ПРОМИСЛОВОСТІ ТА КОЖНОГО РОБІТНИКА ОСОБИСТО

Труднощі індустріалізації:

- ✓ **величезні за масштабами перетворення здійснювалися на гігантській території, це вкрай загострило проблеми розвитку інфраструктури (дороги, мости тощо), стан якої не відповідав новим потребам;**
- ✓ **нестача коштів (країна могла розраховувати тільки на внутрішні джерела фінансування);**
- ✓ **обмаль кваліфікованих кадрів робітників та інженерно-технічних працівників;**
- ✓ **на більшості заводів і фабрик було застаріле обладнання, значну частину необхідних для модернізації машин і устаткування вітчизняна промисловість не виробляла;**
- ✓ **індустріалізація була першою в історії безпрецедентною спробою планового розвитку важкої промисловості.**

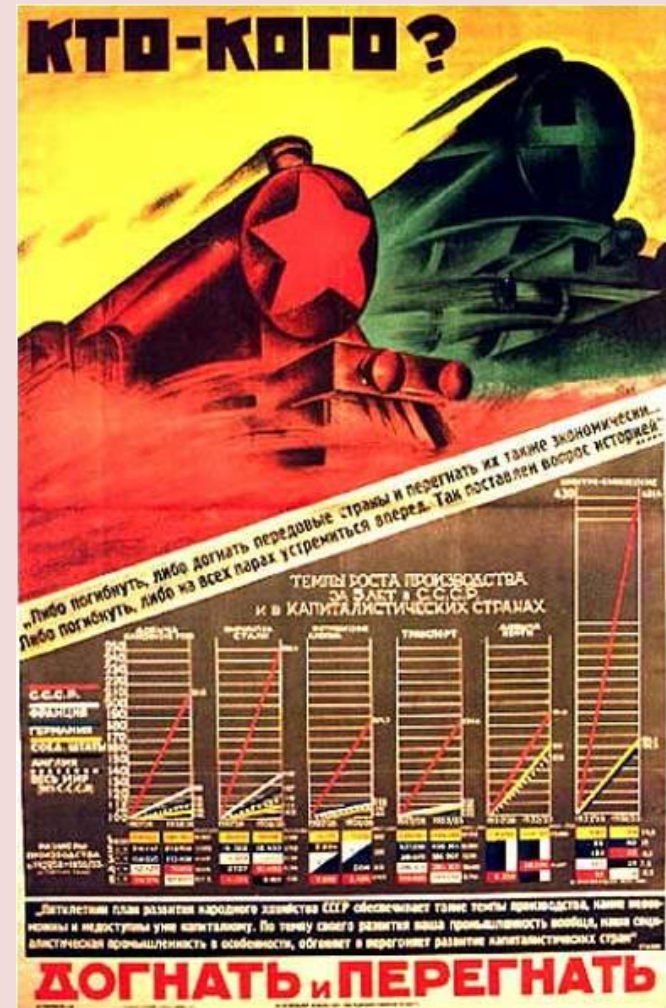

Методи індустріалізації

Централізація управління   Стахановський рух   Штурмівщина   Репресії

Особливості індустріалізації:

- ✓ розпочиналася з важкої, а не з легкої промисловості;
- ✓ мала ударні темпи;
- ✓ спиралася на внутрішні джерела;
- ✓ здійснювалася за планом.

Здійснення індустріалізації

Індустріалізація відбувалася згідно з розробленим п'ятирічним планом і пройшла кілька етапів:

1 - й етап. 1926 — жовтень 1928 р. — початок індустріалізації і підготовка до її форсування.

2-й етап. 1928—1932 рр. — перша п'ятирічка, форсований ривок у розвитку важкої промисловості (з темпами 20—22 %)

3-й етап. 1933—1937 рр. — подальший розвиток індустріалізації «вглиб»: завдяки спаду середньорічних темпів промислового розвитку до 13—14 % з'явилася можливість більше уваги приділяти підготовці кваліфікованих кадрів, ліквідації фінансових збитків, зниженню собівартості, освоєнню нової техніки.

4-й етап. 1938—1941 рр. — третя п'ятирічка, спад виробництва

Здійснення індустріалізації

1 - й етап. 1926 — жовтень 1928 р.— початок індустріалізації і підготовка до її форсування:

- а) різке зростання капіталовкладень (у 1926—1927 рр. у важкій промисловості СРСР вони становили майже 1 млрд. крб., з них 269,4 млн. крб. припадало на УСРР);**
- б) початок реконструкції старих виробничих фондів;**
- в) будівництво нових, переважно невеликих і середніх підприємств;**
- г) закладення нових електростанцій, включаючи Дніпрогес.**

Соціалізм передбачав планування економіки

П'ятирічка – п'ятирічний план
соціально-економічного і політичного
розвитку СРСР, що затверджувались з'їздами
Рад, пізніше з'їздами партії

Перша п'ятирічка -
1928-1932

Друга п'ятирічка -
1933-1937

СРСР
перетворився
в могутню
індустріальну
державу

1928-1932 рр. – Перша п'ятирічка

Завдання:

- 1.Збільшити промислове виробництво на 180%, сільськогосподарське – на 55%.**
- 2.Важка промисловість повинна була розвиватися випереджаючими темпами – 230% за 5 років.**
- 3.Сталін висунув ідею «Великого стрибка» - за 5-10 років догнати Захід, вийшовши вперед в своєму індустріальному розвитку на 50 – 100 років.**

Документ

В лютому 1931 р. Й. В. Сталін
заявив:

«Нельзя снижать темпы! Наоборот, по мере сил и возможностей их надо увеличивать... Задержать темпы — это значит отстать. А отсталых бьют. Но мы не хотим оказаться битыми. История старой России состояла, между прочим, в том, что ее непрерывно били за отсталость... Мы отстали от передовых стран на 50—100 лет. Мы должны пробежать это расстояние в десять лет. Либо мы сделаем это, либо нас сомнут».

- **Чим обогрунтував Сталін необхідність прискореного розвитку промисловості?**
  - **Оцініть характер його аргументів.**
- **Які міркування лежали в їх основі — економічного чи політичного значення?**

Результати першої п'ятирічки:

Плани п'ятирічки не були виконані

а) створене сільськогосподарське машинобудування: ХТЗ у 1932 р. давав 16,8 тис. тракторів, Запорізький завод «Комунар» спеціалізувався на зернових комбайнах, Харківський «Серп і молот» виробляв молотики;

б) закладено енергетичну базу: в 1932 р. запрацювали Зуївська ДРЕС і Дніпрогес з п'ятьма агрегатами по 62 тис. кВт кожний (чотири агрегати такої ж потужності вступили до дії у роки другої п'ятирічки);

в) розширено й оновлено металургійну базу: споруджено три металургійні заводи — «Запоріжсталь», «Криворіжсталь», «Азовсталь»;

г) здійснено реконструкцію об'єктів-гігантів: Луганського паровозобудівного заводу; чотирьох металургійних заводів у Макіївці, Дніпродзержинську, Дніпропетровську, Комунарську;

д) ліквідовано безробіття.

У першій п'ятирічці для розвитку індустрії бракувало коштів, тому остаточно було згорнуто неп і здійснено форсовану колективізацію, яка давала хліб і валюту.

1-го жовтня 1931 року з механоскладального цеху Харківського тракторного заводу виїхав перший трактор СХТЗ 15-30.

**В.Дені, Н.Долгоруков.
Перший пятирічний план.**

**Гребля
Дніпрогесу**

**Я. Ромас.
Ранок першої п'ятирічки.**

НЕТ ТАКИХ КРЕПОСТЕЙ,
КАКИХ БЫ БОЛЬШЕВИКИ
НЕ МОГЛИ ВЗЯТЬ
СТАЛИН

ДНЕПРОСТРОЙ ПОСТРОЕН

Соціальні проблеми першої п'ятирічки:

Проблеми:

- 1. Нестача робочої сили.**
- 2. Нестача інженерно-технічних кадрів.**
- 3. Високі податки з населення.**
- 4. Ріст цін на товари.**
- 5. Інфляція.**
- 6. Зубожіння народу.**

Як вирішувались:

- 1. Ліквідація безробіття, закриття бірж праці (1930 р.)**
- 2. Ріст числа вищих та середніх технічних навчальних закладів.**
- 3. Використання праці в'язнів (1930 р. - створення ГУЛАГу)**

Документ

**Голова ВРНГ Г. К. Орджонікідзе
розповідав про пуск Харківського
тракторного заводу:**

«Мы взяли лучшие станки и машины для тракторостроения; но как же теперь получить трактор? Мы долгое время ходили вокруг этих станков... сколько мы мучились, чтобы освоить эту новую технику... Летом выпустили трактор, затем прошло 4—5 месяцев — ни одного трактора никак не могли выдать, ни деталей не можем сделать, ни собрать не можем».

- Складіть перелік причин, які утруднювали негайний випуск продукції на нових заводах. Враховуйте економічні, соціальні, політичні, культурні фактори.**

1933-1937 рр. – друга п'ятирічка

Плани були більш збалансованими.

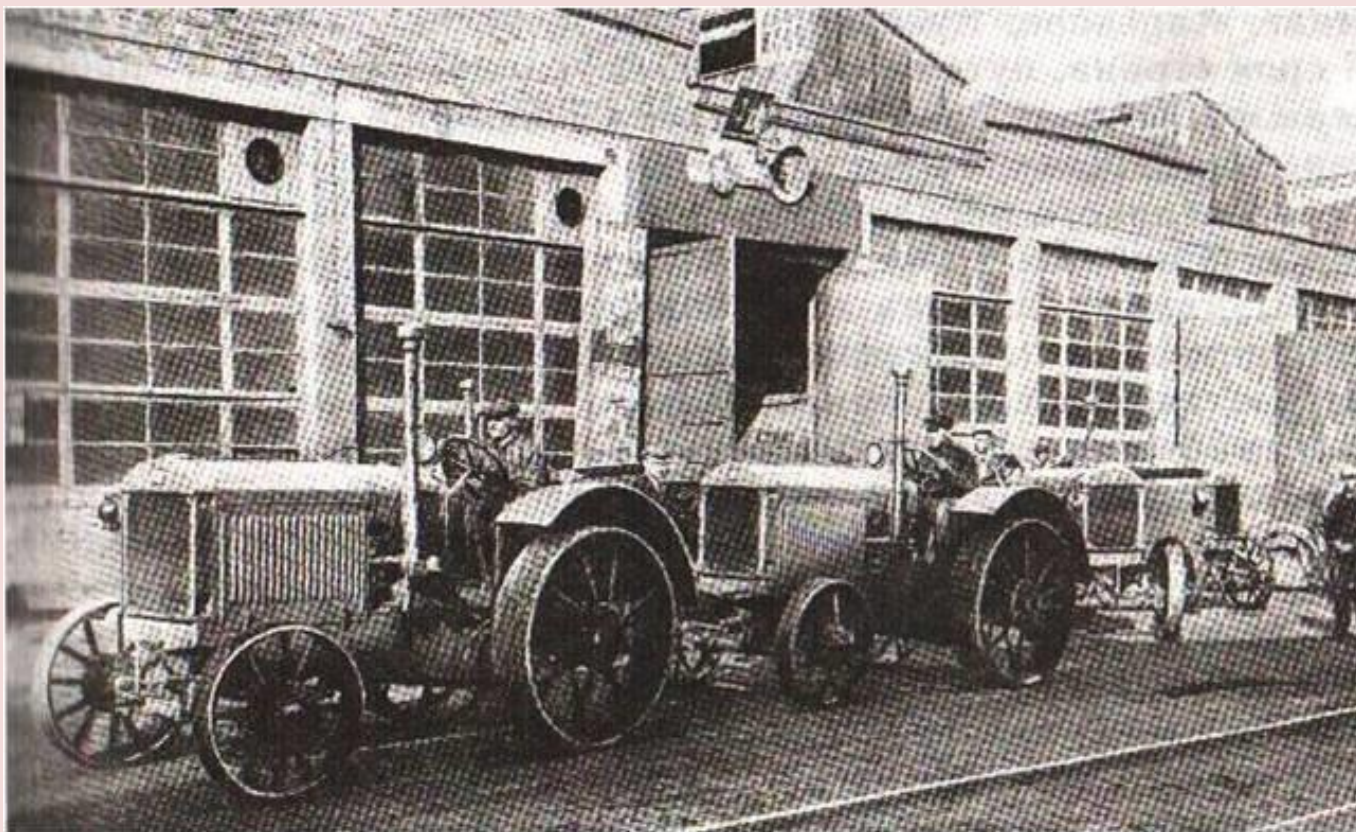
- а) побудовано і пущено нові підприємства — Харківський турбінний, Краматорський машинобудівний, Горлівський азотнотуковий заводи;
  - б) ширилося масове виробниче змагання, організація якого не потребувала великих витрат; підтримане партією як один з дійових засобів зростання продуктивності праці, воно породило рух Ударників, започаткований відомими майстрами своєї справи (М. Ізотов, О. Стаханов та ін.);
  - в) у другій половині 1935 р. тимчасово скасовано граничну межу в заробітках, запроваджено правило: скільки виробив — стільки й одержуй (у 1937 р. обмеження були відновлені);
  - г) перехід у 1934 р. від карткової системи розподілу до вільного продажу продовольчих товарів через магазини (це сприяло підвищенню матеріальної зацікавленості).
- Піднесення відбувалось до 1937 р., після чого почалося різке гальмування.

СРСР перетворився в могутню індустріальну державу.

4-й етап. 1938—1941 рр. — третя п'ятирічка, спад виробництва, що пояснювався:

- а) репресіями щодо наркомів, директорів, інженерно-технічного персоналу і т. ін.;**
- б) посиленням дезорганізації виробництва, практикою приписок;**
- в) відсутністю матеріальної зацікавленості в умовах постійної експлуатації через так звані моральні стимули трудового героїзму мас.**

Порівняння абсолютного обсягу виробництва деяких видів промислової продукції в СРСР і капіталістичних країнах

Продукція	СРСР (у відсотках)								
	до США			до Англії			до Німеччини		
	1918*	1928	1940	1913	1928	1940	1913	1928	1940
Електроенергія	9	4	26	49	31	121,	82	29	132
Видобуток основних видів палива	8	7	27	19	23	105	38	35	133
Чавун	15	9	35	44	49	179	38	24	95
Сталь	15	8	29	63	49	139	38	29	108
Цемент	13	6	25	69	42	77	39	32	75
Бавовняні тканини	40	20	37	31		134			

1. Про що свідчать дані таблиці?
2. Які висновки ви можете зробити на основі аналізу таблиці?
3. У якому стані перебувала економіка західних країн і США у 1929—1933 рр.?
4. Як світова економічна криза:
  - а) впливала на процес індустріалізації в СРСР;
  - б) використовувалася керівництвом ВКП(б) в ідеологічній боротьбі?

Особливості індустріалізації в Україні

- ❑ інвестування у промисловість республіки значної частини загальносоюзних коштів (тільки протягом першої п'ятирічки на промислову модернізацію України виділено понад 20 % усіх капіталовкладень СРСР);
- ❑ побудова і реконструкція потужних промислових об'єктів;
- ❑ нерівномірність процесу модернізації промислового потенціалу республіки (якщо в першій п'ятирічці з 1509 підприємств, що споруджувались у країні, 400 будувалося в УСРР, то в другій п'ятирічці в Україні будується вже 1000 заводів з 4500, закладених по Союзу, а в третій — 600 з 3000);
- ❑ виникнення нових галузей: маргаринової, молочної, маслопереробної, хлібопекарської в харчовій промисловості, електрометалургійної і кольорової металургії;
- ❑ модернізація легкої та харчової промисловості значно відставали від важкої індустрії внаслідок менших масштабів капітального будівництва і недостатньої сировинної бази;
- ❑ витіснення приватного сектора в економіці України йшло вищими темпами, ніж по СРСР у цілому.

Конкретні результати капітального будівництва в Україні були вагомими. Серед побудованих в СРСР 35 промислових гігантів у республіці розміщувалося 12, із них — 7 новобудов («Запоріжсталь», «Криворіжсталь», «Азовсталь», Дніпрогес, Дніпроалюмінійбуд, Краммашбуд і Харківський тракторний завод) і 5 докорінно реконструйованих підприємств (Луганський паровозобудівний завод і чотири металургійні — у Макіївці, Дніпродзержинську, Дніпропетровську й Алчевську (перейменованому тоді в Комунарськ)). До числа новобудов належали три металургійні заводи.

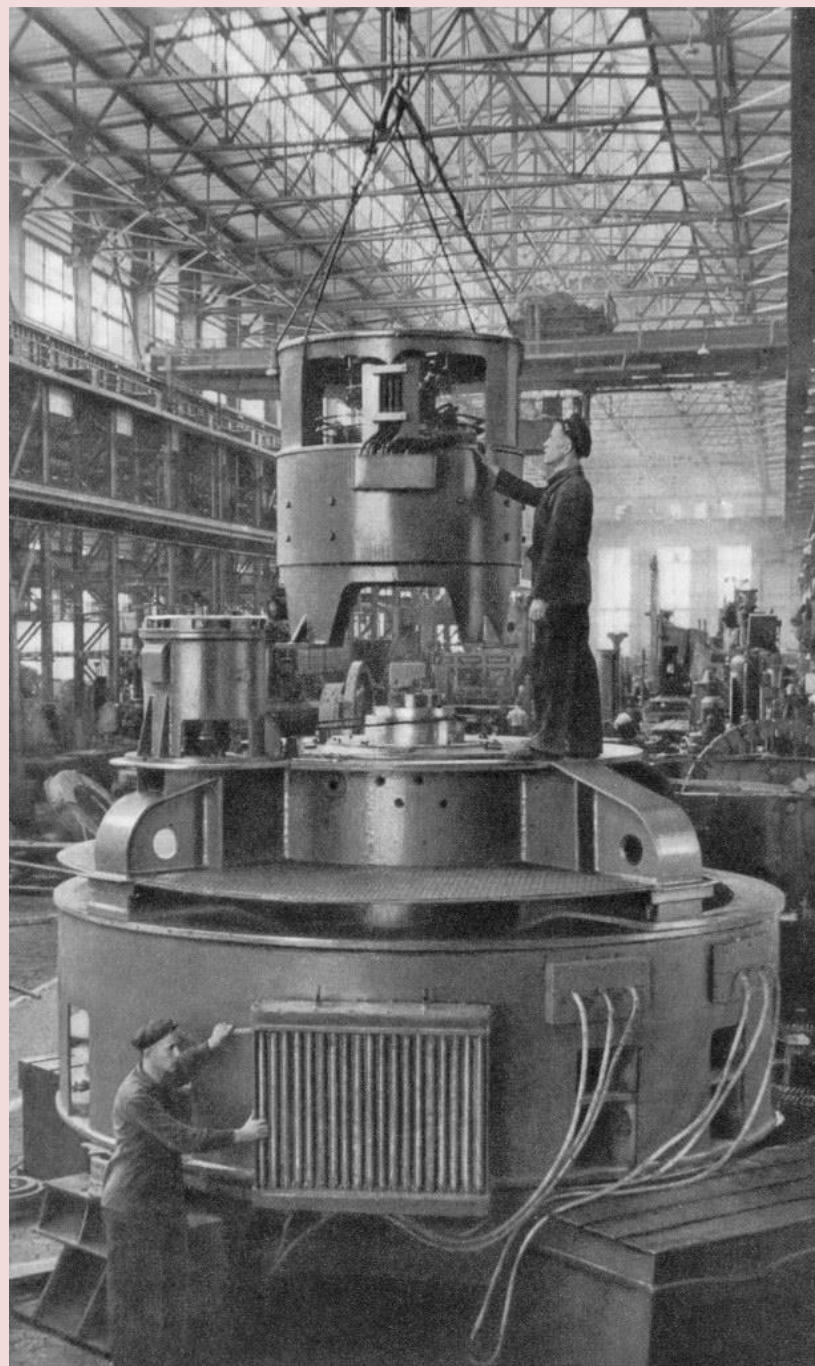
Запорізький завод «Комунар» став найбільшим у світі підприємством з комбайнобудування. Харківський завод «Серп і молот» почав випускати складні молотарки у кількості, яка забезпечувала потреби сільського господарства всієї країни. Луганський завод вугільного машинобудування і Горлівський завод гірничого устаткування забезпечили технічну реконструкцію вугільного Донбасу. У Горлівці та Дніпродзержинську були споруджені азотно-тукові заводи, які виробляли добрива за новітньою технологією.

Практично заново створювалися харчова і легка промисловість. Однак тут розвиток відбувався значно довільніше, ніж у важкій індустрії, внаслідок незрівнянно менших масштабів капітального будівництва й відставання сировинної бази.

Змінилося співвідношення між частками промисловості і сільським господарством у загальній продукції народного господарства. Стало іншим співвідношення між великою і дрібною промисловістю, до складу якої входили переважно кустарно-ремісничі заклади та окремі товаровиробники. Значне скорочення чисельності кустарів не компенсувалося відповідним зростанням продукції широкого вжитку на підприємствах фабрично-заводського типу. Як правило, товари для населення вироблялися не тільки невисокої якості, а й у недостатній кількості.

Державні нагороди

**Орден
Трудового
Червоного
Прапора,
1928 р.**

**Орден
Леніна,
1930 р.**

**Герой
Соціалістичної
Праці,
1938 р.**

**РАДЯНЬСКА МОДЕРНІЗАЦІЯ УКРАЇНИ.
СТАН ЕКОНОМІКИ у 1928 – 1939 рр.**
Масштаб 1 : 5 500 000

Територія Української Соціалістичної Радянської Республіки (від 1936 р., Українська Радянська Соціалістична Республіка – УРСР) у складі СРСР

Межі та центри автономних республік, країв та областей СРСР у 1932 р.; воєводства Польщі у 1928 р.

Голодомор 1932 – 1933 рр.

Області УСРР, де показники рівня смертності населення 1933 р. перевищили показники 1927 – 1930 рр.

майже у 10 разів   у 4-5 разів
у 5-6 разів   у 3-4 рази

Інші території СРСР, уражені голодомором

Кількість колгоспів по областях УСРР станом на 1936 р.

Кількість радгоспів

Кількість машино-тракторних станцій (МТС)

Перенесення столиці УСРР з Харкова до Києва (червень 1934 р.)

Міста України, населення яких зросло більш ніж удвічі протягом 1926 – 1939 рр.

Промислові центри на початку 1939 р.:

- чорної і кольорової металургії
- машинобудування
- хімічної і коксохімічної промисловості
- легкої і харчової промисловості
- деревообробної промисловості

Примітка. Розмір знаку відповідає відносному значенню промислового центру

Видобуток корисних копалин:

- кам'яного вугілля
- бурого вугілля
- нафти
- залізної руди
- марганцевих руд
- кам'яної солі

Електростанції: найпотужніші   великі   інші

теплові станції

гідроелектростанції

Головні залізничні побудовані до 1926 р.

Залізничні побудовані у 1926 – 1941 рр.

Межі та центри автономних республік, країв та областей СРСР у 1939 р.

Цифрами позначено:

- I Могилівська область
- II Тамбовська область
- III Адигейська автономна область
- IV Краківське воєводство

Перейменування міст:

- Ворошиловград – до 1935 Луганськ
- Ворошиловськ – до 1931 Алчевськ
- Красний Луч – до 1920 Крижівка
- Краснодон – до 1938 Сорокинський Рудник
- Макіївка – до 1931 Дмитрівськ
- Рубіжне – до 1930 Червоний Прапор
- Свердловськ – до 1920-х Юсуповський Рудник

Скорочення:

- Л. – Лисичанськ
- М. – Микитівка
- Орд. – Орджонікідзе (до 1936 Рикове)
- С. – Серго (до 1937 Кадіївка)

Примітки:

- Адміністративні одиниці, одноіменні зі своїми центрами, на карті не підписано
- Кордони держав подано на літо 1939 р.

Итоги пятилетки показали, что рабочий класс способен так же хорошо строить новое, как и разрушать старое.

С. С. С.

Ваша пятилетняя программа

mina.ru

Підсумки індустріалізації (1928—1940)

Позитивне

1. СРСР (УСРР) з переважно аграрної країни перетворився на індустріально-аграрну державу, незалежну від Заходу
2. Зміцніла обороноздатність СРСР
3. Відбулися структурні зміни в промисловості (більшість складала важка індустрія)
4. Швидко йшов процес урбанізації, формування робітничого класу
5. Було ліквідовано безробіття

Негативне

1. Домінування виробництва засобів виробництва
2. Спорудження і реконструкція підприємств-монополістів
3. Заморожування значних коштів у незавершених об'єктах
4. Диспропорційне і нерівномірне формування промислового потенціалу
5. Урбанізація (що призвела до ускладнення житлової та продовольчої проблем)
6. Загальне одержавлення засобів виробництва
7. Згорання непу б утвердження КАС
8. Централізація економічного життя
9. Посилення експлуатації трудящих
10. Зниження життєвого рівня населення
11. Репресії проти технічної інтелігенції

Домашнє завдання

Пройти тестування